

Pätsi monumendi autor: skulptuur on nii suur sellepärast, et liiklusmärgi suurusena jääks ta lihtsalt lahjaks

Poliitikud valivad monumentidele kohad, kuhu kunstnik ei saagi midagi head teha, pahandab Pätsi monumendi üks autoreid Toivo Tammik.

Mäletate veel, et aasta algul käis suur möll Jaak Joala monumendi ümber? Sama tuliselt vaieldi Konstantin Pätsi pea ja Viljandi vabadussamba üle. Ausambad on eestlaste jaoks ilmselgelt sama tähtsad nagu kilu, Kalevipoeg ja edevad autod.

Arhitekt Toivo Tammik (53) on Pätsi monumendi üks autoreid ning seotud mitme poolelioleva avaliku ruumi objekti projektiga: Louis Kahni keskusega Kuressaares, August Komendandi mälestuse jäädvustamisega Paides, Maarjamäe memoriaali ja Loodearmee kabeli taastamisega. Uurime arhitekti käest, kui kaugel on Pätsi pea ning mida tuleks riiklikult tähtsaid ehitisi rajades ja hooldades silmas pidada.

Mis seisus on Konstantin Pätsi monument? Kuidas on plaanid edasi läinud?

Parimas seisus. Tallinna linn tuli projektile väga ilusti taha ja pani masinavärgi tööle. Kommunaalamet tellis aluse ja monumendi projekti. Ehitusteatis on olemas, valgustamine, sillutamine ja vee äravool korraldatud. Skulptor Vergo Vernikul on graniidirahn käes ja töö käib. Trivimi Velliste on uskumatu töö ära teinud.

On tuntud muret, kas pea mahub ikka Estonia juurdeehitise kõrvale ega kao hoonete varju.

Kõigile meeldetuletuseks: üks põhjusi, miks on pea nii suur, on see, et Estonia-tagune ala on hiiglaslik, ebamäärane ja igasuguse tegevuseta. Isegi kui see ala läheb tihedaks ja oletame, et Pätsi pea jääb ruumi sisse, oleks see nagu Pheidiasse Zeus Olümpia tempelis. Pisut tõsisemalt: nn Uuel turul ei ole turgu peetud sõjast saadik ja olgem vaesed, aga ausad – seda turgu ei tule sinna enam kunagi.

epl.delfi.ee

Teater Vanemuine
Estonia teater
Teater

Vaadates Estonia teatri laiendamise skeeme, siis nn Pätsi väljak muutuks uuenenud olukorras võrreldes praegusega heaks tihedaks ja aktiivseks linnaruumi osaks. Nagu haljakud ja väljakud ikka: purskkaev, petangivanamehed. Kuju positsioon muutuks tugevamaks.

Kas Pätsi pea on tehtud mõttega, et sinna kõrvale tuleb Estonia juurdeehitis?

Ei ole, sest siis me ei teadnud, et areng hakkab selliselt kulgema. Aga skulptuur on nii suur sellepärast, et liiklusmärgi suurusena jääks ta lihtsalt lahjaks.

Pärast stalinistliku monumendi nihutamist pole Estonia laiendamiseks ka mingeid mõistlikke takistusi. Üks tühi krunt, kus turgu enam ei peeta, saab suurepärase funktsiooni ning Palutederi ja Pordi 1905. aasta sündmuste mälestusmärk on praeguseks sobivas kohas.

Vergo Vernik ütles, et kuju võiks valmida umbes aastaga.

Vernik on ületanud kõik ootused. See, kuidas kuju hakkab kivis istuma, kuidas füsiognoomia ja monumentaalsus on kokku pandud – sellist asja annab ikka otsida. Võib-olla olidki ainult maiade ja inkade ajal nii head tegijad, kui on tema praegu. Skulpturaalne osa valmib 2022. aasta suvel, avamine toimub ilmselt sügisel, kui lapsed kooli lähevad.

Kui me juba Estonia juures oleme: mida arvate riiklikult tähtsate kultuuriobjektide pingereast? Olete sellise valikuga nõus?

Juba asja olemus, et meil on hasartmängurid, kes panustavad isiklikku raha, mis kogutakse kokku ja valatakse kultuuri, on jabur. Pingerea tekitamine on samuti kummaline. Samas on tore, et rahvas asja arutab, meie esindajad riigikogus seda vaagivad ja valik on mingil moel avalik. Teine variant oleks, et kujusid paneks püsti mõni valgustamata monarh nagu Saparmyrat Nyýazow Türgmenistanis.

Mulle on iseäranis lähedane Tartu teema, olen oma kontoriga saanud preemiaid kõigil neljal suuremal Tartu planeerimisvõistlusel, mis mõni aeg tagasi korraldati. Tartu sõjapurustuste asemele rajatud „parke” on vaja kahtlemata uuendada. See pole just suurem asi park, millel puuduvad tegevusfunktsioonid, toetav hoonestus, paviljonid ja muu tegevusvõimalus.

Selles kontekstis Süku liithoone koos meeletu parkimismahuga üksiku meteoriidina vanalinna raksatamine võtab Tartu aastateks võhmale ja kontsentreerib kogu kultuuri konservina ühte kohta. Kunstimuseum võiks olla vahetult jõe ääres mõnes praeguses pargis: nii et Kivisilla galerii asuks ühel pool kaarsilda ja uus muuseum Raatuse tänaval üle jõe, raamatukogu laiendusena ühe olemasoleva küljes.

Uueturu kvartalis, mis ootab samuti uuendamist, saaks teha Vanemuise külge mäekülje sisse saale või parkimist juurde. Saaks mitu uimast kohta linnas käima tõmmata! Ja parkimismaju saaks jagada nii ülikooli raamatukogu lähedusse kui ka Holmi kvartalisse. Süku oma hiigelsuure kubatuuriga on doseerimisviga.

Pingereas olevate objektide ehitamiseni kulub ju veel üüratu aeg.

Eriti kui tegemist on eraobjektiga nagu Narva Kreenholmi kultuurikvartal, on nimekirja saamine ülim suhtekorralduslik hasart või sport, et näe, suutsime kedagi poolfinaalis edestada. Nimekirja järjestamisega jäetakse mulje, et tähtis on ainult kuld ehk nimekirja esinumbriks olemine, aga päris nii see muidugi ei ole.

Minu arvates on kultuurilisest ja regionaalpoliitilisest vaatest hea, et Narva Kreenholmi kultuurikvartal Manufaktuur nimekirja pääses.

Kui piiri poleks sellisel kombel vahel ja Venemaaga asjad paremad, oleks Narva üks Euroopa olulisemaid linnu. See on erakordne koht, võtame või ajaloo ning oh seda eestlaste voolu, mis 19. sajandil maalt linna ja sealt edasi Peterburi paiskus.

Narva on alati kosmopoliitne olnud.

Rein Zobel rääkis meile omal ajal ERKI-s arhitektuuriajaloo loengutes, et linn kiratses kogu keskaja, sest Tallinna mehed ostsid konkurentsi tunnetades Narva linna krundid ära ega lasknud sinna midagi ehitada. Idakaubanduse konkurents, väga tänapäevane teema. Alles barokiajal pääses linn nagu paisu tagant ja hakkas arenema.

Probleemid idanaabriga on äärmiselt kurvad. Narva Kreenholmi kultuurikompleks asub praegu umbsopis, kuhu keegi ei satu. Muudel asjaoludel võiks see koht olla tõeline Euroopa keskpunkt: ühel pool Venemaa lääneosa, teisel Skandinaavia ja ülejäänud Euroopa.

Mis saab Louis Kahni keskusest, mis jäi riiklikult tähtsate kultuuriobjektide seast välja?

Louis Kahni ja August Komendandi kohtumine oli USA arhitektuuris umbes samasugune big bang nagu Eestis Künnapu ja Padriku kohtumine. Need olid inimesed, kes üksteist täiendasid. Mõlemad olid sündinud Eestis: Komendant Järvamaal ja Kahn Saaremaal.

Barcelonas on Ludwig Mies van der Rohe paviljoni ümber loodud terve institutsioon, Kahni keskusel on samasugust potentsiaali. Kui tema nn kaubamärgi ampsab niisama ära mõni kaubanduskeskus, pole asi õige. Kahni keskus peaks olema ikkagi Saaremaa vaimuelu elavdav ja kuna saarte vastu on maailmas läbi aegade lakkamatu huvi olnud, on sellel mõttel jumet.

Peale väljapoole suunatuse võiks keskus kohalikule inimesele rõõmu pakkuda ja suviste ürituste toimumiseks võiksid seal paikneda saalid.

Kuhu Kahni keskus tuleks?

Asukoht võiks olla võimalikult kesklinnas. Kuressaares on veidi laguneva fassaadiga nõukogudeaegne linnavalitsuse maja ja veel sarnaseid vägagi tsentris olevaid hooneid, mis vajaksid asendamist. Kui minna Tallinna tänava äärsete majade taha,

haigutab hoovides tühjus. Kesklinnas kohti on ja väikelinna aktiivsemaks muutmise mõttes oleks tsentraalne asukoht kõige ausam.

Teine mõte oleks diametraalselt vastupidine: supelrannast edasi mere poole on tühjad ja maalilised alad. Selle koha tugevus on asjaolu, et loss oleks sealt hästi vaadeldav. Kahni arhitektiks kujunemises on ju Kuressaare loss olnud määrava tähendusega. Selle asukoha vastu räägivad jälle ajaloolised ja looduslikud asjaolud: tegemist on pehme üleujutusala ja loss kõrgub mere poolt vaadatuna suveräänselt. Uus keskus peaks arvestama sellega, et alguses rajati piiskopilinnus üle ümbruskonna kõrguvana ja seda tunnet tuleb hoida, eriti mere poolt. Seal pole kunagi hooneid olnud, aga no las tuleb siis üks, väga sobiv ja eriline.

Muusikavisionäärid ütlevad, et sinna vee äärde võiks Saaremaa ooperipäevade jaoks teha ooperiteatri. Ja irvhambad omakorda, et tõstaks sinna Estonia, ruumi ju on. Mõne nädala jaoks aastas pole suurt teatrit vaja, pigem võiks keskkond olla kammerlikum. Wagneri festivali võime ju Bayreuthis vaatamas käia, aga see on natuke teistmoodi olukord. Kahn kui arhitekt ja Kahn kui andekas klaverimängija – kas ja kuidas neid teemasid saab ühendada, uurime TalTechi arhitektuurimagistrantidega.

Insener August Komendant oli pärit Paidest. Kas sealgi on plaanis tema mälestust kuidagi jäädvustada?

Jah, ta on pärit sealt lähedalt Nurmsist ja lõpetas Paide gümnaasiumi. Ta jõudis Eestis väga palju projekteerida, kuni Tallinna-Narva maantee sildadeni välja, mis küll sõjas kõik puruks lasti.

Samuti Kadrioru staadioni?

Jah, selle imeilusa varikatuse. Tema Eestisse jäänud käealused kippusid pärast sõda mõne tema sõjajärgse objekti autoriau endale kaaperdama. Komendant oli väga aktiivne: näiteks oli tal kahe sõja vahel ja Saksa ajal osalus paekivi töötlevas tehases. Üks temale kuulunud kivitöötlemismasin olevat siiani kuskil kasutuses.

Insenerina asetub ta olulise isikuna 20. sajandi suurte moderniseerumiste sisse. Saksa haridusega murdis ta ennast oma eriala absoluutsesse tippu. Arhitektuurimuuseumi näitusel ei tulnud tema insenertehniline tase vanade jooniste ja prillide ilusa eksponeerimise juures päris välja. Insenerist on raske näitust teha, ajalookäsitlusele lisaks kulunuks ära tõhus erialane uurimus.

Aga anname nüüd Paidele võimaluse: Paide tuleb Tallinnale järjest lähemale ja tee läheb aina paremaks.

Nii et Paidesse võiks tulla Komendandi keskus?

Wittensteini ajakeskuse ja Paide uute linnajuhtidega on just oktoobri lõpus arutlusel Paide vanalinna ja jõeala plaan. Paide on selles mõttes väga kurb linn, et vanalinna külje alt, Vallimäe kõrvalt likvideeriti pärast sõda terve jõgi, mis tõsteti sadu meetreid edasi kraavidesse teisele poole ringteed.

Tekkinud territooriumile paigutati mingeid tehnorajatisi, mis on nüüdseks kaotanud igasuguse mõistliku seisundi ja funktsiooni. Proovimegi praegu Tallinna tehnikakõrgkooli tudengitega ala taastada. Paide tsentrit tuleks vanalinna poole tagasi tuua, selleks on riigigümnaasiumi rajamine ajaloolisse majja muidugi märgiline. Aga vanalinna elavdamine ning miks mitte ka Komendandi elu ja tegevust tutvustava keskuse idee on praegu üleval. Tema selliseid jälgi on Eestis üksjagu, mida pole veel korralikult üles võetud.

Lätlased tegid Daugavpilsis Mark Rothko keskuse ja see läks ju väga hästi käima.

Just. Või siis Andy Warholi keskus Slovakkias. Ent Kahni ja Komendandi keskuse eesmärk pole mitte kuskile rinnakujusid püsti panna, vaid nende vaimset sõnumit levitada. Rajatiste puhul on tähtis teatav mõõdutunne, muidu oleme pärast hädas nagu linnahalliga. See oli erakordne ruum ja linnaehituslik tervik, aga kuna aeg ja olud ei ole teda just säästnud, siis uuesti üles ehitada ja parandada on seal väga raske.

Veel üks objekt, mille säilitamise üle praegu arutletakse, on

Maarjamäe memoriaal.

Allan Murdmaa, memoriaali autor, oli 2000-ndate alguses tagasitõmbunud meister. Itaalia ajakirja Casabella juhtfiguurid Alberto Ferlenga ja Fernanda de Maio, kellega toona suhtlesin, pidasid teda täiesti maailmatasemel loojaks. Teisalt oli ta väga hea vestleja ja vitaalne kuni viimase elupäevani. Otsisin ta üles, et Pirita piirkonna kohta nõu küsida. Hiljem tegin temast nii näituse kui ka raamatu.

Aastaid oleme kuulnud, et kunstiteadlased arutlevad, kas memoriaal on väärtuslik. On tabavalt tõdetud, et jumal tänatud, et seda värki tegid meie oma Eesti arhitektid ja kunstnikud: kui nemad poleks neid maastikuvorme loonud, oleks tulnud keegi kuskilt vennasvabariigist ja siia mingi figuraalse õuduse laksatanud. Tekkinud ruum on väärikas ja hea, ilmselt võivad ka kohalikud uurijad välismaalastega nõustuda.

Koostöös maastikuarhitektidega Kersti Lootuse büroost kavandame praegu memoriaali rekonstruktsiooni. Maarjamäe memoriaal on üks lüli huvitavast ja vahelduvast väliruumide ketist, mis hakkab peale kesklinnast ja Kadrioru pargist.

Missugune see kett on?

Tallinna avalikus ruumis on palju rohealaid, mis on tühermaastunud, kuhu inimestel on ebamugav minna või kuhu neid ei lastagi. Lauluväljak on piiratud, väravast sisse minnes tekib küsimus, kas ma tohin siin olla, on see mingi kombinaadi territoorium või sõjaväeosa. Muidugi on laulupidu tore, aga see on iga nelja aasta tagant ja ülejäänud aja võiks ala olla aktiivses ja vabas kasutuses. Seal võiks saada läbi kulgeda, seal võiksid asuda kohvikud ning seal ei peaks olema sellist tehase territooriumi tunnet.

Peale mereääre tuleb käima tõmmata aegunud haljasalad ja kergliiklejatele rohkem alternatiive pakkuda. Punased jalgrattarajad on omal kohal, kuid sõidutee ääres kulgemine pole ainus võimalus. Jalutaja jaoks tuleks omavahel ühendada filmimuuseum, ajaloomuuseum ja mõlemad Maarjamäe memoriaalid. Praegu on need sõna otseses mõttes kinnised

tsoonid, kuhu on piiratud ligipääs.

Kui Viimsi inimene tuleks jalgrattaga, siis ei peaks ta autosse pugema ja hommikul tund aega ummikus istuma, vaid saaks rattaga mööda parke kesklinnani välja kulgeda. Reidi tee on valmis, Kadrioru park, Maarjamäe, Lillepi park ja sealt edasi mitmesugused metsakaitsealad võiksid olla kergliiklejate jaoks ühendatud. Sellise mastaabiga asja võiks juba uueks peatänavaks nimetada.

Veel põnevam on ühendus Lasnamäelt alla. Ikka veel on hirm, et Lasnamäe pätt tuleb ülevalt ja kraabib meie ilusa filmimuuseumi juures midagi ära. Lasnamäe pätid pole enam ammu pätid, Lasnamäe on nagu olümpiaküla, kus liiguvad lihtsalt veidi teistmoodi riides inimesed, kes räägivad veidi teistsugust keelt.

Seal hakkavad varsti turistid käima, on ju eksootiline näidata oma nostalgiapärandit.

Absoluutselt. Sellepärast püüame Maarjamäe memoriaali valgustada, anda inimestele võimaluse seal aasta ringi ja õhtuselgi ajal viibida. Mõni kena paviljon või sobiva vaatega väliklass kuluksid ka ära. See on meditatiivne keskkond, kus võiksid olla ka mingid teenused, mida puhkajale pakkuda.

Memoriaali potentsiaal on meeletu, rääkisime sellest juba Ike Volkovi peaarhitektiks olemise ajal. Toona hakati lillepaviljoni tahta pressima suuri maju ja mõnedelt arhitektuuribüroodelt küsiti ideid. Pakkusime, et pikk park kulgeks läbi linnakoe, piki klinti. Nüüd hakkab see lõpuks ometi teoks saama, ka härra [linnaosavanem Vladimir] Svet Lasnamäelt räägib Klindi pargist.

Sõjamemoriaal on noorele inimesele midagi sürrealset, samal ajal huvitav ja rusuv ajastu märk. Nagu vaataks Egiptuses püramiide.

Künnapu ütleks omaaegsete monumentide kohta, et neil on vägi sees. Toon ühe näite: Tondi kasarmu ees on taastatud 1924. aasta riigipöördekatse käigus hukkunud kadettide monument. Selle monumendi terviku moodustas koonusekujuline mastaapne alus, mille peal kõrgus Adamsoni skulptuurigrupp.

Maa peale tõstetuna on praegune kompositsioon sama kurb nagu Muhhina „Tööline ja kolhoositar” ilma seda kandva arhitektoonita.

Monumendil on teatav hulk salapäraseid tunnuseid, et ta töötaks. Meil on monumentidega see häda, et nende asukohti valivad välja poliitikud ja kohad on tavaliselt linnaehituslikult monumentidele sobimatud. Konkursil teeb vaene skulptor oma kujukese ära ja ütleb siis arhitektile, et tee mulle palun asendiplaan. Tegelikult peab arhitekt kohe monumendi tegemisse sisenema, juba asukohta valides.

Teinekord on nii, et situatsioon on valmis, aga otsustajad ei tunne monumendi õiget kohta ära ja asetavad selle linnaehituslikult nii valesse paika, et kunstnik ei saagi sinna midagi head teha. Arhitekti võiks monumentide puhul kaasata juba asukoha valiku ja konkursieelsete linnaehituslike mastaabi- ja paiknemisotsuste tegijana.

Hea koht Pätsi monumendiks oluks näiteks Tammsaare pargi nn plahvatuse keskel, kus oleks töötanud ka tagasihoidlik ja väikesemõõduline skulpturaalne sooritus. Vabadussammas pidanuks paiknema üleval Harjumäe otsas, saanuks kogu künka tööle panna.

- ÄÄREJUTT -

Praakmaad ja vahevööndid tuleb käima tõmmata Toivo Tammik

Sõjaväeosad ei ole küll sugugi mitte avalik ruum, kuid olen nendega kokku puutunud. Ämari lennubaasi tegi minu büroo (AB Ansambel) eelmise kümnendi alguses viis olulist tellisrajatist. See töö oli tänuväärne, keskkond – kõrge männimets – toetas puhast geomeetriat, üle lennuraja paistsid silmapiiril mõisavaremed.

Mõned aastad hiljem Tapa baasi kümneid hooneid projekteerides oli mulje täpselt vastupidine: keskkond oli lage, hooned hajusa paiknemisega, no mõis lasti ka veel õhku, seda küll hiljem. Kui algas Tapa baasi kunstikonkurss, arvasime teadvat, mida seal vaja on: meeletut kasarmute vahelist tühjust saaks täita ja mõtestada ehk ainult Robert Smithsoni mastaabis

maakunst. Tegimegi laiuvatele õuedele lahenduse „Õde ja vend” – omalaadse puhkekeskkonna, mida hakkame algaval aastal ellu viima.

Kopli kalmistupargi kõrvale tuleb Püha Jüri seltsi tellimusel Loodearmee valgekaartlaste kabel, hommage Aleksander Vladovskile. Põhja-Tallinna promenaadidel on tohutu potentsiaal: hiljuti pidasime nõu ühe seltskonnaga, kes püüab nn kultuurikilomeetri nimetusele väärilist sisu anda.

Avaliku ruumiga tegeledes ei saa rohepöördest liialt pöördesse minna, kuid näen kõikjal potentsiaali selleks, et nutika kavandamise puhul saaks meie linnakeskuste rohealadele uuesti inimesed kulgema panna. Igasugused praakmaad ja vahevööndid tuleb käima tõmmata.

- PISITEKST -

•

Jabur, et meil on hasartmängurid, kes panustavad isiklikku raha, mis kogutakse kokku ja valatakse kultuuri.

•

Süku oma hiigelsuure kubatuuriga on doseerimisviga.

•

Lasnamäe on nagu olümpiaküla, kus liiguvad lihtsalt veidi teistmoodi riides inimesed, kes räägivad veidi teistsugust keelt.